

Józef Błażej Łach

"Księgi historyczne Starego Testamentu", cz. 1, opracowali T. Brzegowy, J. Łach, S. Wypych, [w:] "Wprowadzenie w myśl i wezwanie Ksiąg Biblijnych", t. 2, red. J. Frankowski, S. Wypych, Warszawa 2006 : [recenzja]

Resovia Sacra. Studia Teologiczno-Filozoficzne Diecezji Rzeszowskiej 13, 379-385

2006

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Księgi historyczne Starego Testamentu. Cz. 1: Dziejopisarstwo izraelskie. Księgi: Jozuego, Sędziów, Samuela, Królów. Opracowali: ks. T. Brzegowy (1-2 Krl), ks. J. Łach (1-2 Sm), ks. S. Wypych (Joz-Sdz) w: Wprowadzenie w myśl i wezwanie Ksiąg Biblijnych, t. 2, red. ks. J. Frankowski. Współredaktor tomu ks. S. Wypych, Wyd. USKW, Warszawa 2006, s. 288.

I. W serii: „Wprowadzenie w myśl i wezwanie Ksiąg Biblijnych” wydanej przez wydawnictwo USKW w Warszawie pojawił się kolejny tom komentarzy biblijnych, w którym omawia się dziejopisarstwo izraelskie przedstawione w Księgach Joz, Sdz, 1-2 Sm i 1-2 Krl według schematu zaproponowanego przez głównego redaktora ks. prof. dr hab. Janusza Frankowskiego. Po omówieniu „szkicu orientacyjnego” (tj. wprowadzenia) danej Księgi biblijnej autorzy w I części prezentują „podstawowe wiadomości wstępne” (tj. wprowadzające) dotyczące kwestii literackich i teologicznych omawianych dzieł, aby w II części przedstawić „idee przewodnie i orędzie Księgi” Niekiedy pojawiają się ekskursy, jak przy omówieniu Joz (s. 65-68. 68-70). Na końcu podaje się „bibliografię orientacyjną” w postaci zestawienia, a niekiedy omówienia najpierw prac obcojęzycznych, a następnie polskich.

1. Księgi Jozuego i Sędziów w prezentowanej introdukcji opracował ks. dr hab. S. Wypych równocześnie współredaktor tego tomu. Opracował on do niniejszej serii także ogólne wprowadzenie i Księgi Pięcioksięgu¹.

Ks. S. Wypych, pierwszy z autorów 2 tomu „Wprowadzenia w myśl i wezwanie Ksiąg Biblijnych” w Księdze Jozuego, noszącej w tym opracowaniu tytuł: „Wejście do Ziemi Obiecanej” „po szkicu orientacyjnym” (s. 19-20) w części I: „Podstawowe wiadomości wstępne” przedstawił zagadnienia takie jak: Miejsce księgi wśród pism ST (§ 1: s. 21-23), tytuł, podział i treść (§ 2: s. 23-24), autor, tekst i jego przekłady (§ 3: s. 24-25), historia i geografia (§ 4: s. 25-27), cytaty w NT, u Ojców Kościoła i wykorzy-

¹ S. Wypych, *Wprowadzenie w myśl i wezwanie Ksiąg Biblijnych*, t. I, Warszawa 1987, s. 212.

stanie tekstów w liturgii (§ 5: s. 28-29), rodzaj literacki, źródła, kompozycja i cel księgi (§ 6: s. 29-30) i teologię (§ 7: s. 31-32).

W części II: „Idee przewodnie i orędzie księgi” poruszył on takie zagadnienia jak: przygotowanie do wejścia do Ziemi Obiecanej: 1,1-2,24 (§ 8: s. 32-36), przejście przez Jordan i oczyszczenie Izraelitów: 3,1-5,12 (§ 9: s. 36-42), zdobycie niektórych terenów: 5,13-12,24 (§ 10: s. 42-50), podział Ziemi Obiecanej: 13,1-21, 45 (§ 11: s. 51-59) i ostatnie rozporządzenia Jozuego: 22,1-24,33 (§ 12: s. 60-65). Po omówieniu tych zagadnień podaje autor opracowania Księgi Jozuego także dwa ekskursy nt. badań archeologicznych w odniesieniu do VI rozdziału tej księgi (I: s. 65-68) i cheremu (II: s. 68-70).

Drugą opracowaną księgę biblijną w tym dziele, a mianowicie Księgę Sędziów zatytułował ks. S. Wypych jako: „Dwa pierwsze trudne wieki” (s. 76). I podobnie jak przy księdze Jozuego podał on po szkicu orientacyjnym (s. 76-78) typowe wiadomości wstępne (Cz. I: § 1-9: s. 79-87), a w części II: „Idee przewodnie i orędzie księgi” (Sdz 1,1-21-25 w: § 10-17: s. 88-115).

2. Księgi Samuela, noszące tytuł w tym opracowaniu „Powstanie monarchii” (s. 121) przedstawił w tym dziele ks. rektor ATK (1990-1996) (obecnie USKW) prof. dr hab. Jan Łach, także autor komentarza do tych ksiąg w serii KUL (Pallottinum) PŚST T. IV, cz. 1, Poznań – Warszawa 1973, s. 540.

Wg przyjętego w tej serii schematu po szkicu orientacyjnym (s. 121-122) przedstawił ks. Profesor w części I: „podstawowe wiadomości wstępne”, a mianowicie problemy i charakter literacki 1-2 Samuela (§ 1-2: s. 122-124, 125-135). W II części zajął się autor problematyką historyczną i orędziem tych Ksiąg, prezentując problem historyczności (§ 3: s. 136-139), treść i idee przewodnie (§ 4: s. 139-153) oraz wartości religijne 1-2 Sm (§ 5: s. 153-157).

3. Trzecim ze współautorów tego tomu, który opracował księgi Królewskie jest prof. dr hab. T. Brzegowy, który w tej serii opracował Księgi Koheleeta (1999 r.) i Daniela oraz Dwunastu Proroków Mniejszych łącznie z ogólnym wprowadzeniem do profetyzmu izraelskiego (2001 r.)

Księgi Królewskie (sformułowanie przymiotnikowe) określa za pomocą tytułu: „Wielkość i upadek Izraela” (s. 163), co niezbyt dokładnie oddaje treść tych Ksiąg, ponieważ dotyczą one także dziejów monarchii w Judzie.

Po szkicu orientacyjnym (s. 163-165) przedstawił ks. T. Brzegowy w części I: „Podstawowe wiadomości wstępne”, a mianowicie „ogólną charakterystykę dzieła” omawiając tytuł i treść tych Ksiąg. (§ 1: s. 166-168), a następnie autora (§ 2: s. 168-172), kształt literacki i źródła (§ 3: s. 172-174), chronologię epoki królewskiej (§ 4: s. 174-181), cel i orędzie Ksiąg Królewskich (§ 5: s. 181-198).

W części II zaprezentował ów autor „Epoki przedstawione w dziele i ich znaczenie”. (§ 6-12: s. 198-254) zajmując się kolejno Salomonem i jego dziełem, podziałem królestwa i skutkami tego podziału, początkowymi dziejami podzielonego królestwa, prorokami Eliaszem i Elizeuszem, dalszymi dziejami podzielonych królestw aż do upadku Samarii, ocaleniem Jerozolimy, stolicy królestwa Południowego (Judy) od agresji asyryjskiej i końcowy okres królestwa Południowego (Judy) aż do zniszczenia Jerozolimy i niewoli babilońskiej.

II. W omawianym tomie 2 podał ks. S. Wypych jako współredaktor 2 tomu w formie wprowadzenia także „Historię i teologię Deuteronomisty” (s. 13-18), wskazując na przełomowe badania M. Notha (*Überlieferungsgeschichtliche Studien*, Tübingen 1943), które przyczyniły się do nowego spojrzenia na księgi Joz-2 Krl jako dzieło deuteronomistyczne (dtr). Wskazuje ów autor także na późniejsze badania literacko-teologiczne (np. D. Mc Carthy, F.M. Cross i innych), wyjaśniając je jednak nie zbyt jasno np. na s. 15: „Ktoś inny (W. Dietrich), analizując Księgi Królewskie, wskazał na późniejsze dodatki, które określa literą P (brakuje tu objaśnienia tego skrótu!) i wskazuje na datę powstania: DtrG około 589 r. oraz Dtr P około 560 r. przed Chr. T. Veijola po dokonaniu analizy wybranych fragmentów, wnioskuje, że istniały trzy redakcje naszego dzieła: DtrG, DtrP (w dalszym ciągu brak wyjaśnienia skrótu!) i GtrN” (Powinno być DtrN, nadto brakuje także wyjaśnienie tego skrótu: DtrN!) Ks. S. Wypych opuszcza takich współczesnych komentatorów jak R. Smenda, *Die Entstehung des AT*, Stuttgart 1983, wyd. III, G. Henschela, czy E. Würthweina, a także jedne z pierwszych w Polsce badania prezentowane w art. J. Łacha, *Jak ujmować w sposób nowy teologię w 1-2 Królów?* RBL 49 (1996), s. 249-255 (art. przytoczony przez ks. T. Brzegowego w pracach polskojęzycznych: s. 260!), także na zjeździe Polskich Biblistów w Gnieźnie w 2002 r.: zob. art. „Z problematyki literackiej 1-2 Królów”, *Coll Th* (2002) z. 1, s. 45-56. Szkoda, że autorzy poszczególnych introdukcji do Ksiąg Joz – 2 Krl nie zrobili wspólnie wstępu S. Wypycha: „Historia i teologia deuteronomisty”. Uniknęliby czytelnicy zbędnych powtórzeń, zawłości terminologicznej, a nawet błędnych prezentacji. Np. na s. 30. 31 itd. ks. S. Wypych omawiając Księgę Jozuego mówi o „imiennych deuteronomistach”, co wydaje się nieszczęśliwym i błędnym powtórzeniem tłumaczenia ks. S. Gacka, *Księga Jozuego. Wstęp-Przekład z oryginału – Komentarz – Ekskursy*, Tarnów 1993, s. 64, 84, 98, 105, 106 itd. Ów tarnowski egzegeta, jak pisałem w książce „Stary Testament o swoich największych postaciach”, Rzeszów (Poligrafia WSD) 2002,

s. 38, przyp. 61, mylnie przetłumaczył niemiecki zwrot: „nomistischer Deuteronomist” (skrót: DtrN) przez „imienny(!) Deuteronomista” łącząc go z łacińskim terminem „nomen” (=imię), a nie z greckim: nomos (=prawo)! Dziś prawie powszechnie przyjmuje się, że w powstaniu dzieła historyczno-deuteronomistycznego (Joz – 2Krl – skrót: DtrG) mieli wkład obok deuteronomisty dziejopisarza lub historyka (skrót: DtrH) i proroka (skrót: DtrP/1+2/) także „deuteronomista prawnik” (skrót: DtrN), który w świetle najnowszych badań literackich miał głównie zainteresowania prawnicze. Podobnie jak poprzedni redaktorzy, wyszedł on ze środowiska teologów deuteronomistycznych. Miał on jednak głównie zainteresowania prawnicze. Przebadał jeszcze raz dostępne mu tradycje o różnych postaciach Izraela: Jozuem, sędziach, królach i prorokach i doszedł do wniosku, że wszelkie nieszczęścia Izraela łącznie z niewolą Izraela i Judy zostały spowodowane ich niewiernością w zachowaniu Prawa Mojżeszowego (zob. np. 1 Krl 2,3; 2 Krl 14,6), a zwłaszcza prawa o centralizacji kultu w Jerozolimie. Dla DtrN Dawid był doskonałym władcą, który odznaczał się niezwykłą prawością i wiernością względem Jahwe, a zwłaszcza przez swoją chęć zbudowania jednej świątyni w Jerozolimie stał się wzorem wszystkich dobrych władców (por. np. 1 Krl 9,4; 11,33n.38; 14,8n; 15,5a...). Natomiast Jerozolima jest dla tego redaktora wybranym i jedynym miejscem kultu i miastem Boga, gdzie ze względu na Dawida będzie w tym mieście pozostawać „zarzewie dynastii Dawidowej (hebr. Nir)” (1 Krl 11,36; 15,4; 2 Krl 8,19)²:

Tak więc trwałość dynastii Dawidowej łączył DtrN z zachowaniem Prawa i Bożych norm (zob. 1 Krl 2,4; 6,11; 8,23; 9,4), a niepowodzenia Jozuego, sędziów królów i władców oraz upadek całego narodu dostrzegał w braku wierności Jahwe w nieprawości wynikającej z niezachowywania Jego norm. Wierność Jahwe i Jego normom jest podstawą nadziei na przyszłość – jak świadczy m.in. dołączona przez tego późniejszego redaktora narracja o uwolnieniu Jehojakina, kończąca księgi Królów (2 Krl 25,27-30). (Najlepiej i najobszerniej wyjaśnia te sprawy w tym tomie: T. Brzegowy, *Wielkość i upadek Izraela (Księgi Królewskie)*, s. 170-171).

Ks. T. Brzegowy analizując Salomona i jego dzieło w 1-2 Krl ujmuje w tytule 1 (s. 198) „Charakterystyka literacka...” słowa „historii Salomona”

² Zob. na ten temat w polskiej literaturze biblijnej np.: Józef Łach, *Proroctwo o Nir dla Dawida w 1-2 Krl, a sprawa następstwa na tronie Dawidowym*, w: *Bóg – Zbawca w biblijnych opowiadaniach o Elizeuszu*, Szczecin – Warszawa 1987, s. 200-208 (Brak tego dzieła w polskojęzycznych zestawieniach bibliograficznych!); zob. nadto tenże, *1-2 Królów. Wstęp – Przekład z oryginału – Komentarz – Ekskursy*, w: PŚST, t. IV-2, Poznań (Pallottinum). Ekskurs 3 w druku.

w cudzysłów. Powstaje pytanie: dlaczego w omawianej publikacji nie w ten sposób ujmuje się zagadnienie samego rozumienia terminu „historia” w DtrG tj. Joz – 2 Krl. (N. b. tak było w I wyd. Wstępu do Starego Testamentu. KUL red. S. Łach, dz. cyt. w odniesieniu do Pięcioksięgu: Księgi „historyczne”. (cudzysłów!). W II wyd. KUL red. S. Stachowiak zrezygnowano z tego cudzysłowu. W recenzowanej introdukcji podobnie jak przy II wyd. introdukcji KUL stosuje się tę nazwę nie tylko odnośnie Pięcioksięgu, ale również do Ksiąg Joz-2 Krl. Tytuł II tomu brzmi bowiem: „Księgi historyczne Starego Testamentu. Dziejopisarstwo izraelskie”. Czy nie powoduje to pewnej dezorientacji w rozumieniu słowa „historia”, zwłaszcza u współczesnego człowieka wychowanego na kulturze Zachodu.

Wiemy, że redaktorzy deuteronomistyczni, jak się dziś powszechnie uważa³, patrzyli na historię, jak wszyscy ludzie Bliskiego Wschodu, czyli zwracali uwagę na sens wydarzeń, a nie na same fakty. Wybierali te tylko fakty, które mu najbardziej odpowiadały. Stąd nie można narracjach „opus deuteronomicum” pozbawiać wartości historycznych w świetle nawet myślenia i traktowania historii przez człowieka Zachodu, co mocno było podkreślano w dotychczasowych introdukcjach do ST, a także w tym tomie. Z drugiej strony redaktorzy całego dzieła Joz – 2 Krl zwłaszcza DtrH tak ujął historię, aby cel, jaki sobie postawił, jak najklarowniej i najbarwniej ukazać. Jak każdy człowiek Wschodu, uwypuklił w swych narracjach historycznych sens historycznych zdarzeń. Stąd w jego narracjach można wyróżnić jakby trzy fazy: historyczne zdarzenie, interpretację historyczną zdarzenia i aktualizację teologicznej interpretacji historycznego zdarzenia.

Dziś pisząc wstęp do Ksiąg od Joz – 2 Krl nie wolno zatrzymywać się czy wracać do czasów M. Notha (r. 1943) informując krócej lub nieco szerzej o nowych trendach w badaniach literacko-teologicznych (Najszerzej potraktował te współczesne zagadnienia T. Brzegowy, nie uwzględniając jednak takich pozycji zagranicznych np. prof. G. Hentschela, *Die Elijaerzählungen. Zum Verhältnis von historischem Geschehen und geschichtlicher Erfahrung*, Erfurter Theologische Studien Band 33, Leipzig 1977, s. XXVII + 371; rec. ks. Józef Łach, w: RBL 5 (1978), 279-280, a także polskich jak: ks. Józefa Łacha „*Bóg – Zbawca w biblijnych opowiadaniach o Elizeuszu*, Szczecin-Warszawa 1987 (praca habilitacyjna) czy pracę doktorską M. Ja-sinskiego, *Posłannictwo proroka w cyklu Elizeusza. Studium egzegetyczno-teologiczne 1 Krl 19,15 – 2 Krl 13,21*, (Studia i materiały, t.

³ Por. Obydwa wydania Wstępu do Starego Testamentu używają na scharakteryzowanie wstępu tych dzieł nazwy: „Dzieło deuteronomistyczne” (I wyd.) czy „Księgi w opracowaniu deuteronomistycznym” (II wyd.)

73) Poznań 2004, s. 1-207. rec. ks. Józef Łach, w: *Resovia Sacra* 12 (2005), s. 355-358

i wymienione w tej monografii nowe prace) w wypadku komentarza do Ksiąg 1-2 Krl ks. prof. T. Brzegowego (s. ok. 100, inne S. Wypych: Joz: s. 56; Sdz: s. 42; Jan Łach: 1-2 Sm: ss. 41) trzeba uwzględnić potrójny wpływ redaktorów na wartości religijne tych ksiąg. W świetle współczesnych badań literackich nie można więc ogólnie ujmować teologii w 1-2 Krl i w DtrG (Joz – 2 Krl), ale trzeba mówić o teologii pierwszego redaktora tych Ksiąg, czyli wartościach religijnych, jakie wyeksponował DtrH(istoryk), a następnie o teologii drugiego redaktora, a więc DtrP(orożka), a w końcu o teologii trzeciego głównego redaktora tych ksiąg, którego umownie nazywa się DtrN(omistą) = Prawnikiem.

Tego rodzaju ujmowanie kwestii literackich w 1-2 Krl i w DtrG (Joz – 2 Krl) potwierdza w jakiś sposób tradycja judaistyczna, która obok historii królów widziała w tych księgach prorockie orędzie, zaliczając je do zbioru tzw. Proroków Wcześniejszych albo Starszych (hebr. *N/e/bi'îm rišonîm*) Tak samo późniejsza klasyfikacja tych ksiąg jako historycznych ma uzasadnienie we współczesnych badaniach literackich pod jednym warunkiem, że na historię tych ksiąg będziemy patrzeć i ją wyjaśniać tak jak ludzie Wschodu, jako historię świętą i religijną, tzn. przeznaczoną dla ludzi, którzy wierzą, że Jahwe jest Panem dziejów świata i ludzi, a nie tylko jako faktografię.

Współczesna klasyfikacja całego „opus dtr” (Joz – 2 Krl) jako dzieła historyczno-deuteronomistycznego (DtrG) dobrze uwypukla złożoność tych ksiąg, ale najlepiej je określić jako „opus deuteronomicum” o potrójnym profilu literacko-teologicznym, a mianowicie historyczno-profetyczno-nomistycznym (DtrH-P-N)”.

III. Zaprezentowana introdukcja do Ksiąg DtrG (Joz-2 Krl) trzech znanych biblistów polskich (Jana Łacha, T. Brzegowego i S. Wypycha) we „Wprowadzeniu w myśl i wezwanie Ksiąg biblijnych” T. 2: *Księgi historyczne ST. Dziejopisarstwo izraelskie.* ”nie spełnia wszystkich tych wymogów współczesnych introdukcji, w których uwzględnia się te nowe trendy, choćby w dziele W.H. Schmidta: *Wstęp do Starego Testamentu*, wyd. „Augustana”, Bielsko – Biała 1997 i w/w opracowaniach nie uwzględnionych w tym dziele.

Nie mniej jednak w stosunku do dwóch wydań introdukcji biblijnych do ST (por. wyż.) daje polskiemu czytelnikowi uproszczone i nowsze spectrum na czasy przedpaństwowe (XII-XI w. przed Chr. i państwowe starożytnego Izraela i Judy (ok. 1000 r. – 587 r. przed Chr.) odzwierciedlone w Księgach od Joz – 2 Krl budzące nadzieję na lepszą przyszłość w oparciu o wierność

w zachowywaniu prawa Bożego.

Porównując ten tom z innymi wcześniejszymi opracowaniami biblijnymi w języku polskim, choćby z dwoma wydaniem „Wstępu do Starego Testamentu” (Pallottinum, Poznań 1973, 1988) czy serią komentarzy KUL-PŚST (Pallottinum-Poznań 1965-), a nawet wcześniejszych tomów tej serii (np. S. Wypych, Pięcioksiąg, t. I, Wyd. ATK Warszawa 1987, s. 212) możemy zauważyć przy niektórych zagadnieniach tylko zmianę tytułów i przedstawienie zagadnień bez formalnego i merytorycznego postępu, a nawet powielanie treści innym, nie zawsze dobrym językiem. Np. s. 222: „...1 Krl 17-19 sięgają przez Elizeusza samego Eliasza” (skrót myślowy!) Nadto nie zawsze stosuje się przyjętą w tej serii transkrypcję hebrajską: np. na s. 209 przy miejscowości „Sereda” nie rozróżnia się między samek (s) a sade (c) lub s z kropką pod spodem, jak w serii komentarzy PŚST⁴.

Być może także pośpiech, chęć ukończenia za wszelką cenę tej serii i przeciążanie tych samych autorów pisaniem komentarzy do wielu Ksiąg biblijnych wpływa ostatnio na jakość merytoryczną i formalną opracowywanych introdukcji. Np. na s. 162 w bibliografii: Inne opracowania występuje dwa razy art. „Pieśń Anny, matki Samuela” itp.

Mimo tych głównie usterek formalnych i braków w postaci najnowszych ujęć „opus deuteronomicum” w różnym stopniu występujących u poszczególnych autorów tego tomu (S. Wypych, Jan Łach, T. Brzegowy) całość dzieła należy uznać za ważne osiągnięcie w dziedzinie biblijnych introdukcji do ksiąg Joz-2 Krl i stanowi „komunikatywną” pomoc „do wejścia „nie tylko w czasy przedpaństwowe (XII-XI w. – Księgi Joz-Sdz) i państwowe dawnego Izraela (ok. 1000 r. – 587 r. przed Chr. – Księgi 1-2 Sm – 1-2 Krl), ale także „w wielki i nieskończenie bogaty świat Pisma Świętego”⁵.

Brakuje jednak w dalszym ciągu w literaturze polskojęzycznej, poza w/w „jaskółkami” w formie polskojęzycznych artykułów i tłumaczenia w/w introdukcji W.H. Schmidta, także tego recenzowanego tomu 2 „Wprowadzenia w myśl i wezwanie Ksiąg Biblijnych”, nowego literacko-teologicznego ujęcia tych ksiąg jako „opus deuteronomicum” o potrójnym profilu historyczno-profetyczno-nomistycznym⁶.

⁴ Podobnie w przypisie 99 na tej samej stronie, a także na s. 210 w przyp. 106 itd.

⁵ J. Frankowski, Słowo wstępne; w: *Wprowadzenie w myśl i wezwanie Ksiąg Biblijnych*, t. 1: Pięcioksiąg opr. S. Wypych, ATK Warszawa 1987, s. 14.

⁶ Wychodzi naprzeciw tym nowym trendom nowy komentarz do 1-2 Krl z serii PŚST (KUL). Ks. Józef Błażej Łach, 1-2 Królów. Wstęp – Przekład z oryginału – Komentarz – Ekskursy, w: PŚST, t. IV 2, Poznań (Pallottinum) 2006.